

ЈЕДНА АНАЛИЗА НАПАДА НА ПЉЕВЉА

У до сада објављеним написима о нападу на Пљевља 1941. године постоји разлика у оцјени да ли је тај град могао бити заузет и који су главни разлози неуспјеха. Једни тврде да су се Пљевља могла заузети онаквим снагама и у оним условима, само да се боље руководило нападом. При доношењу таквих закључака полазе од тога да је морал италијанских војника био врло слаб. Искуство, исто тако, третирају као нашу предност, а наше снаге се цијене као респективне — довољне. Као најглавнији узрок неуспјеха посебно истичу слабости командовања у току напада. Поред ових постоје и супротна мишљења. Слична је ситуација и са третирањем неких других акција из НОР, нарочито оних у којима није постигнут планирани успјех. Међутим, најчешће те оцјене нијесу плод свестране анализе односа снага узетог у цјелини и свих околности у којима се акција одиграла. Мислим да ће шира и свестранија анализа дати за право оним другима. Уз то је сигурно да је свако шире проучавање услова у којима су се одиграле и ова и друге акције у НОР пут да се дође до истине и извуку одређена искуства која ће послужити као поука нашем кадру у овлађивању војним знањима.

Оцјена да ли се неки напад могао завршити успјехом или не, треба да се, прије свега, заснива на анализи односа снага нападача и браниоца, у нападу на Пљевља партизана и италијанског гарнизона. Неоспорно је да је то доста опсежан посао, па је и поред најбоље воље могућно да се појединим чињеницама од битне важности не да одговарајуће мјесто.

У мјерењу односа снага не могу се, на примјер, узети само нападачеве и браниочеве снаге по броју, наоружању, искуству, обучености, моралу... Мора се имати у виду и однос народа на подручју сукоба, као и низ других околности: изненађење, земљиште и његова погодност за борбу у корист једне односно друге стране, утицај времена итд. Но, једна је, и то не мала, грешка ако се до краја не сагледају све компоненте односа снага, а далеко је већа ако се и оне које су сагледане пренебрегавају или подешавају према некој унапријед замишљеној оцјени. Мислим да је у неким написима о Пљевљима јаче изражено ово посљедње.

Познато је да су снаге партизанског одреда за напад на Пљевља износиле око 3050 наоружаних људи. Од тога је директно у нападу на град било ангажовано око 2440, док су два батаљона и једна чета били у засједима на комуникацијама које од Пљеваља воде ка Пријепољу, Рудом и Чајничу.

Бројно стање људства и наоружања нашег одреда се види из извјештаја штаба одреда Главном штабу за Црну Гору и Боку.¹

Однос снага, ако се узму партизанске ангажоване непосредно у нападу и италијанске ангажоване непосредно у одбрани града, износио је 2000 : 2440 или 1 : 1,22 у корист партизана.

Такав однос у броју људи није, с обзиром на снагу одбране и напада, представљао предност за партизанае већ за италијански гарнизон.

Мислим да при овом разматрању не треба узети однос снага уопште у Санџаку, јер су италијанске јединице биле везане за своје гарнизоне иако нијесу биле непосредно јаче угрожене, пошто се партизански покрет тада још није ту снажно развио. Но, потенцијална снага народа који је устајао у борбу против окупатора дјеловала је овдје као елеменат који је неутралисао окупаторову преоћ над партизанским снагама на ширем подручју. Такву потенцијалну снагу представљали су и грађани Пљеваља, али она није у непосредном сукобу дошла до изражаја те се не може узети као елеменат који би требало узети у обзир при мјерењу односа снага. Партизани се можда нијесу довољно оријентисали на то да је искористе, да припреме и организују грађане за акцију. Италијански гарнизон је у том смислу имао веће могућности и више је урадио (на примјер, пропагандом на застрашивању грађанства и организовањем појединаца који су му се били ставили у службу).

Однос у наоружању се не може тачно установити, јер нема података о наоружању Италијана. Зна се да су имали 12 тешких минобацача и двије батерије топова, тј. 8—12 оруђа. Даље се сигурно може утврдити да су сви били наоружани пушкама и одређеним бројем пушкомитраљеза и митраљеза. Да у аутоматским оруђима нијесу оскудијевали могло се оцијенити по ватри приликом напада. Чак, ако би се посади Пљеваља нешто приговорило, дошло би у први ред резобзирно трошење муниције и на мале циљеве, а током ноћи је стварала праву запречну ватру на појединим линијама.

Партизански одред, и то дио који је био непосредно ангажован у нападу на Пљевља, располагао је са 2361 пушком, 46 пушкомитраљеза и 12 митраљеза. Одред је располагао и са 6 лаких италијанских минобацача и једним топом „пито“ 37 мм. Међутим, ова оруђа нијесу уопште употријебљена. То посебно говори о нашем тадашњем искуству и обучености.

Међутим, и поред тога што немамо прецизне податке о наоружању непријатеља, очигледно је да је он имао велику предност у погледу ватрених могућности, а нарочито се истиче предност у артиљерији. Та предност је још значајнија кад се има у виду позната вјештина Италијана у организовању ватреног система за одбрану градова и руковању артиљеријском, односно минобацачком ватром.

Посебну предност непријатеља представљала је довољна количина муниције, док су партизани у њој оскудијевали. Тај је недостатак за партизанае био утолико већи што је за успјех у нападу на утврђен

¹ Зборник, том III, књига 1, страна 215.

град било нужно извести низ узастопних јуриша и постепено савлађивати отпор за отпором. То што није било довољно муниције много је умањило расположење бораца да се задрже у граду, сем уколико су били присиљени на то, ако га у првом налету нијесу заузели. Једна од тешких грешака при процјени непријатеља у Пљевљима је и та што се није уочило да је у једном налету тешко ликвидирати утврђени град који брани 2000 људи, солидно наоружаних и припремљених за одбрану. А управо је одлука о нападу заснована на том елементу који је очијењен као могућан и довољан.

Италијани су били озбиљно припремљени за одбрану. Због тога, а вјероватно и из других разлога, прије свега пропаганде коју је развила команда против партизана представљајући у негативном смислу наше поступке са заробљеницима, Италијани су у тој борби показали морал који се не може потцијењивати. О томе најубједљивије говоре чињенице какав су отпор пружиле поједине јединице посаде на правцима напада наших батаљона. Сјетимо се само неколико познатих детаља које нико не пориче, а који изричито потврђују какву су жилавост у борби показале јединице италијанске посаде.

Дијелови Језеро-шаранског батаљона до зоре су неколико пута нападали зграду основне школе. Успјели су да убаце бомбе кроз прозоре, а група бораца се попела на звоник оближње цркве одакле је тукла ватром по прозорима, али нијесу успјели да ликвидирају то упориште.

Прва чета истог батаљона напала је бомбама стару зграду гимназије. Одједном су се отворили сви прозори и чета је засута бомбама, а затим и снажном пушчаном и пушкомитраљеском ватром, и напад је одбијен. Један њен вод покушао је да зграду обиђе и маневром омогући да се посада савлада, али је и он осујећен снажном ватром противника.

Беранска чета Комског батаљона, која је имала задатак да ликвидира непријатеља у згради поште и продужи напад у правцу упоришта Стражице није, и поред више узастопних јуриша, успјела да заузме пошту нити да се приближи Стражици.

Ускочко-дробњачки батаљон је дијелом снага нападао електричну централу. Група бораца се прикривено и неопажено привукла стражару и ликвидирала га, убацила бомбе кроз прозоре и ушла у приземље зграде. Италијани су се уз снажан отпор повукли на спрат гдје су успјели да се одрже и поред тога што су партизанима стигла и појачања. Касније је и непријатељ добио појачање, а у зору га је помогла артиљерија са Стражице па је успио да задржи централу у својим рукама.

Љешкопољско-љешанска чета Зетског батаљона заузела је затвор и неколико приземних објеката у логору Доловима. Потом је напала касарну, али није успјела, већ се уз знатне губитке морала повући.

Жупско-пјешивачка чета из батаљона „Пеко Павловић“ напала је школу у Маћевцу. И овдје је непријатељ одједном отворио прозоре и засуо партизанае бомбама, а потом снажном ватром стрељачког наоружања, и напад је одбијен.

Бањско-вучедолска чета истог батаљона је такође енергично напала неке утврђене зграде у рејону велике цамије, али је и она енергичним отпором присиљена да се уз губитке повуче. Неуспјехом се завршио и покушај те чете да заједно са Језеро-шаранским батаљоном ликвидира посаду у згради старе гимназије.

За отпор Италијана и њихову спремност за одбрану Пљеваља карактеристичан је и веома снажан, добро организован и изведен противнапад у циљу освајања Малог Божишевца који је претходно био заузео батаљон „Бијели Павле“. Итд.

Примјери у отпору Италијана приликом овог напада, као и наше искуство из рата уопште, говоре о томе да су се Италијани из утврђења умјешно и упорно бранили. Такође су имали посебан смисао за солидно уређење положаја у фортификацијском смислу. У све то смо се убиједили у низу окршаја с њима у борбама за насељена мјеста од 1941. до 8. септембра 1943. године.

Напади партизанских батаљона су били врло енергични па ипак су на многим тачкама остали без резултата. О тој енергичности, као и о улози старјешина, свједочи и број губитака старјешинског састава батаљона. Од укупно 28 старјешина из команди батаљона (7 команди по 4 друга), 10 је избачено из строја. Од тога је у јуришима до зоре погинуло 4 (1 командант батаљона, 2 замјеника политичког комесара и 1 замјеник команданта), а рањено је 6 (3 политичка комесара батаљона, 2 замјеника политичких комесара и 1 замјеник команданта). Овај податак рјечито говори о томе да су старјешине енергично водиле јединице, да се јуришало, али да се непријатељ није предавао. Податак о погинулим и рањеним руководиоцима из команди чета и водова још би рељефније потврдио да су јуриши били енергични, да се Италијани нијесу свргдје предавали и да је чврст отпор непријатеља главни разлог неуспјеха.

Било је и случајева да су се Италијани пред енергичним јуришем предавали као, на примјер, на Божишевцу, где их је заробљено око 30, и у Дому народног здравља, гдје је заробљено 20 (можда су неки или већина од тих из Дома били болничари). Али, од тих појединачних случајева не може се направити правило. Нужно је истаћи и то да мањи дио јединица није добро организовао нити довољно енергично извео јурише. Али, и то су појединачни случајеви, а не никако карактеристика напада у цјелини. Остаје чињеница да су јуриши већине јединица, и поред тога што су били снажни, остали без резултата.

Према томе, овдје се не може говорити о неким предностима партизана у односу на непријатељеву спремност за борбу, односно одбрану, ни у почетку напада ни током њега. На то указује и снажан отпор који је већ у самом почетку борбе за град пружио италијанска посада.

Неопходно је сагледати још искуство и обученост једне и друге стране као елеменат од великог значаја за оцјену успјеха, односно неуспјеха у борби. Не могу да дубље улазим у то какво су борбено искуство имали Италијани, јер за то немам све потребне податке. Не знам да ли су те јединице раније учествовале у неким окршајима

с партизанима и какво су искуство могле имати ако су учествовале у рату у Албанији, Грчкој, нападу на Југославију итд. Али, с обзиром на то да су Италијани имали регуларну армију, за оне услове, а нарочито у односу на нас модерно опремљену, сигурно је да су били солидно обучени. Не може се претпоставити да у обуци нијесу користили искуства из борби у Етиопији, Албанији, Грчкој и Југославији, па макар да дивизија „Пустерија“, чији су дијелови бранили Пљевља, и није до тада учествовала у борбама.

Остаје чињеница да у току борбе за Пљевља није дошла до изражаја ни једна озбиљнија слабост италијанске посаде у организовању и извођењу одбране. Све значајне тачке у граду су биле добро посједнуте, а ватрени систем добро разрађен и организован. Но, не тврдим да би шири анализа истакла и неке њихове слабости у организовању одбране.

Мислим да се искуства наших јединица за такав подухват често прецјењују, а потцјењују искуства Италијана. Тврди се да су партизанске јединице имале потребно или „одређено“ искуство за такав напад, јер је раније у Црној Гори успјело партизанским јединицама да заузму неколико јаких италијанских гарнизона са посадама од више стотина војника. При томе се пренебрегавају битне различите околности и сасвим другачије ситуације у којима су извођени ти напади, од оних приликом напада на Пљевља. У јулском устанку непријатељ је био готово потпуно изненађен, неприпремљен, поколебан општим бунтом народа. Партизански напади су успјели јер су извођени енергично и дрско, снажним концентричним дејствима у којима се у једном налету и за кратко вријеме постизао успјех. Такво искуство није било ни приближно за напад на гарнизон од 2000 људи, какав је био Пљеваљски, који је био спреман за борбу, знао за наше намјере, није био изненађен нити депримиран.

Искуство нас је упућивало да треба силовито и са свих страна напасти непријатеља убацујући дио снага у град. Тако смо и урадили. Показало се да то није довољно. Нијесмо имали практично никаквог искуства за вођење дуготрајне борбе. Требало је поред снажног налета рачунати и на тешку и жилаву борбу, на низ узастопних јуриша којима бисмо завршили акцију. За све то наш одред није у оно вријеме имао потребних услова, а нарочито је био значајан недостатак искуства и бораца и старјешина. Колико нам је за такву борбу недостајало искуства говори и избор часа напада. Напали смо у 4 сата, пред зору, што касније, поучени искуством и из напада на Пљевља, нијесмо радили. Мислим да нас је и искуство из устанка мало повело на погрешан пут. Није на вријеме уочена разлика између начина борбе при нападу на гарнизон који је организовао одбрану и спремно нас чекао и онога који није био спреман и припремљен.

Често се у вези с тим пренебрегава још један значајан фактор. Јединице које су нападале на Пљевља нијесу раније учествовале ни у једној борби, нијесу имале никакво искуство у заједничком дејству. Оне су биле оформљене непосредно прије напада, у покрету са појединих подручја за Пљевља. Уз то, само борци неких јединица имали су извјесно искуство из напада на градове. Такви су били дијелом

борци батаљона „Бијели Павле“, Комског и Ловћенског батаљона, док је добром броју бораца из осталих батаљона то било прва акција или, у сваком случају, први напад на град. Уз то треба имати у виду да је већи дио одреда био састављен од младих људи од којих већина није раније била у војсци. Оно што се научило на курсевима у руковању оружјем које је уочи устанка организовала Комунистичка партија, било је код добре половине састава једино војно образовање, сва њихова војна обука.

У цјелини узето и у погледу искуства, обучености, а с тим и умјешности у извођењу борбених дејстава, партизани нијесу имали предност која би повећавала њихове шансе за побједу. У каснијим нападима на градове ми смо располагали значајним искуством, накупљеним и у нападу на Пљевља, тако да су нарочито неке наше јединице постале прави мајстори у заузимању градова. Али, то је било касније. У оно доба ни партизани из Црне Горе, а ни ма којег другог краја, нијесу располагали потребним искуством. Мислим да је друг Тито то имао у виду кад је наређивао да се не врши напад ни на Пљевља, ни на Сјеницу, и да смо се увјерили колико је то важно и колико треба још да учимо и приликом напада на Удбину и још неке утврђене и добро брањене гарнизоне.

Једна од важних околности на којој се мора темељити оцјена да ли се у одређеној акцији могло постићи мање или више јесте и то у којој је мјери остварено изненађење. Познато је да се однос снага мијења често и у геометријској пропорцији у корист стране која оствари изненађење. Зато смо увијек у свим нападима рачунали са изненађењем. Али нам није увијек успјело и да га остваримо. У нападу на Пљевља изненађење није постигнуто. Сигурно је да у овом случају томе није поклоњена потребна пажња, није сагледано све што треба урадити да би се постигло изненађење. Било је и низ посебно тешких околности. Просто се није могло сакрити од непријатеља стварање одреда такве снаге на читавој територији Црне Горе. Морала се повести и одређена агитација, дати перспектива тим борцима који су први пут напуштали своја села и ишли у Санџак. Изношењем стварног циља акције хтјело се добити на спремности бораца да издрже тешкоће које су их чекале у путу и при нападу. Покрет тако велике групе, са тако широког подручја, и њен стварни циљ тешко су могли остати непознати Италијанима, мада се у том погледу могло много више учинити. Међутим, и за остваривање изненађења и за сагледавање његовог многоструког значаја требало је искуства, а ми га онда још нијесмо имали.

Италијански гарнизон није тачно знао правце, можда ни час напада, али ни партизани нијесу знали гдје се налазе све италијанске утврђене отпорне тачке. Ни у том погледу нијесу искоришћени постојећи услови да се сазна тачан распоред непријатељевих снага. Тако су партизанске снаге, умјесто да изненаде, биле изненађене жилавим отпором, изненадном појавом и ватром појединих италијанских засједа. У цјелини, значи, изненађење се не може узети као елеменат који је дјеловао у смислу преваге шанси партизана на побједу над гарнизonom чија је снага била равна, а у нечему и већа од њихове.

То нико не пориче, али многи пренебрегавају ту чињеницу кад тврде да су Пљевља ипак могла пасти.

Неповољно су утицали на партизанске снаге и услови земљишта и вријеме. У непосредној околини Пљеваља терен је откривен, главице заобљене, равне, без погодних природних заклона. За добар дио партизана то је био терен непознат и различит од оног на којем су били навикли да се крећу и дејствују. Није пружао повољне услове нападачу за прикривено привлачење, појачавање снага, кретање курира и слично, а нарочито дању, док је та тешкоћа била велика и ноћу јер је непријатељ околину града освјетљавао рефлекторима и ракетама. Италијанима је такав терен погодовао за максимално коришћење ватре и осматрање. Уз то, они су се били утврдили, а у граду припремили објекте за дејство. Град који су добро познавали пружао им је најповољније услове за скривено маневровање снагама, потхрањивање, снабдијевање. Значи, и легитимичан осврт на земљиште говори и о томе да је оно више погодовало италијанском гарнизону који се бранио, него партизанским снагама које су нападале. Да би се те опште познате предности браниоца, с обзиром на убитачну моћ аутоматског оружја, избјегле или смањиле, напад је извршен ноћу. Међутим, пошто је почетак напада био крајем ноћи, то се за тако кратко вријеме, колико је преостало до дана, није могао сломити отпор италијанских снага. Онда кад је био критичан момент, нарочито за наше снаге, а дјелимично и за Италијане, почело је да се раздањује па је ватрена надмоћност Италијана дошла до пуног изражаја.

У цјелини узевши, види се да партизанске снаге нијесу имале потребне предности и да је неуспјех посљедица објективног односа снага, тако да и мало солидна анализа не даје никаквог мјеста категоричној тврдњи да су Пљевља онда, у оним условима и онаквим снагама, могла бити заузета.

Анализи појединих акција може се прићи и одређеном аналогном, њиховим упоређивањем са другим сличним акцијама. Ако макар и летимично погледамо историју народнослободилачког рата, запазићемо да су се многи наши први напади на утврђене гарнизоне завршили неуспјехом. Мислим на нападе који су извођени у периоду кад је непријатељ уочио опасности које му пријете и почео да се припрема за одбрану и утврђује. Тако је 22. децембра 1941. године извршен напад на Сјеницу. У њему су учествовала три батаљона партизана, док се тачан број милиције која је бранила град не зна. Према неким подацима, Сјеницу је бранило око 300 људи. Напад није успио. Таквом исходу свакако су много допринијели наше неискуство и недовољно наоружање.

Ноћу између 26. и 27. јуна 1942. године дијелови Првог крајишког одреда напали су Сански Мост који су бранили усташе и домобрани. Напад није успио, а одред је претрпео знатне губитке. Само његова источна колона имала је око 70 мртвих, од којих се око 20 утопило у ријеци Сани.

У два наврата, 7. јула 1941. и 26/27. новембра 1942. године, крајишке јединице су без успјеха напале Босански Нови који су бранили

ушташе и домобрани. Приликом напада у новембру, Босански Нови са широм околином браниле су, поред ушташа и домобрана, и двије чете Нијемаца.

У јулу и августу 1942. године извршена су по два безуспјешна напада на Бугојно и Купрес. Те гарнизоне су сачињавали домобрани и ушташе.

Ноћу између 26. и 27. новембра 1942. године личке и банијске јединице (четири бригаде) напале су Двор на Уни који су бранили дијелови двије домобранске бојне. Борбе су вођене три дана и напад се завршио неуспјехом. Партизани су имали око 300 избачених из строја.

Ноћу између 10. и 11. децембра 1942. године још је једанпут нападнут Сански Мост и напад је завршен неуспјехом.

Ваља поменути да су у нападима од јула 1942. године па на даље учествовале наше прослављене бригаде Прва, Друга, Трећа, Четврта и Пета пролетерска, Прва и Друга крајишка, затим бригаде Шесте личке и Седме банијске дивизије.

Очитледно је да су у свим овим нападима прецијењене своје а потцијењене непријатељеве снаге. Однос снага и искуство којим смо тада располагали нијесу били довољни за успјех у нападу на јаче гарнизоне. Гарнизоне какав је био Пљеваљски нијесмо могли у оно вријеме заузимати, наше снаге још нијесу биле дорасле за такве подухвате. То није било ни неопходно за рашћење нашег покрета у оном периоду. Кад су наше снаге нарасле и стекла се потребна искуства, а то је било крајем 1942. и у 1943. години, дошли су на ред и напади на гарнизоне какав је био Пљеваљски.

Да смо у многобројним нападима на градове бар неколико пута у оно вријеме савладали гарнизон од 2000 окупаторских војника, могло би се са више вјероватноће претпоставити да смо и у нападу на Пљевља могли успјети. У противном, поставља се питање које су то наше предности на основу којих смо то 1. децембра 1941. године наводно могли, а раније и касније у току 1942. године не, и који су разлози што то касније нијесмо ни покушавали? Раније је речено, и мислим да је то тачно, да реалних изгледа на успјех није било, већ да је одлука о нападу тешка грешка.

Кад би се дубље проучили наведени и други напади из тог периода, дошло би се до закључка да је обрачун са домобранима био релативно лакши него са осталим формацијама непријатеља. Међутим, то није било правило, о чему свједоче примјери Двора на Уни, Босанског Новог, Санског Моста итд. Ово помињем зато што ни Италијане није био глас великих бораца, али се ни та тврдња не би могла односити на сваку ситуацију. Наше искуство из рата говори да су Италијани кад су се бранили из утврђених рејона, били веома упорни и да се нијесу предавали чим би их се јаче притиснуло. Историјска је чињеница да послје Пљеваља нијесмо читаве двије године напали гарнизоне са искључиво окупаторском посадом већом од 1000 људи, и то у првом реду због неизвјесности исхода таквих подухвата, тј. мале вјероватноће успјеха а велике могућности да се претрпе те-

шки властити губици. Мислим да је то био плод одређеног искуства, поред осталог, и из напада на Пљевља.

Све то скупа, по мом мишљењу, значи да је апсурдна категорична тврдња да су се Пљевља могла заузети. Јер, ако се то могло 1. децембра 1941. године, са тек мобилисаном војском, без већег искуства, поставља се питање какве су тек наше могућности биле крајем 1942. и у 1943. години, кад смо били заиста прекаљени и обogaћени искуством и, у односу на 1941. годину, добро наоружани?

Мислим да су оцјене о којима је ријеч нереалне, необјективне и лишене стварних основа. Наиме, ако нашим неуспјелим акцијама које су у рату могућне и дешавају се, тражимо разлог само у субјективним слабостима а потцјењујемо снагу непријатеља, не поступамо објективно и правилно.

Утврђивање главног узрока неуспјеха и, уопште, узрока што се у одређеној акцији није успјело у овој или оној мјери, од посебног је значаја за анализу сваке акције. Зато је потребно служити се методом објективног сагледавања свих околности. У неким написима о Пљевљима, а сличних случајева има још у нашој војноисторијској публицистици, прилично се олако доноси суд о томе шта је главни узрок успјеха, односно неуспјеха. За напад на Пљевља тврди се да су основни узрок неуспјеха слабости командовања у току напада.

То на први поглед изгледа убједљиво кад се пође од оцјене да се непријатељ предавао гдје год се јаче притиснуо, да је с обзиром на такав његов морал однос снага био повољан за нас и да смо имали одређено — довољно искуство. Међутим, из досадашњег излагања је сасвим јасно да овакве оцјене не одговарају стварности.

Сигурно је да међу субјективним узроцима неуспјеха видно мјесто заузимају и слабости командовања. Но, ако се хоће остати на нивоу објективне истине, потребно је да се свестрано и објективно сагледају и командовање и услови у којима је оно извођено. Чињенице се не смију подешавати према унапред замишљеној оцјени, него обратно, оцјена мора бити заснована на анализи чињеница.

Чињеница је, пак, да је командовање у току напада било организовано по истом принципу како смо то радили и касније, у току 1942. и 1943. године, приликом напада на градове. Чланови штаба одреда подијељени су на три сектора да би што непосредније утицали на потчињене јединице, јер се то није могло обезбиједити са једног командног мјеста услијед непостојања средстава везе. Команда је претходно детаљно простудирала замисао дејства и регулисала га заповијешћу.

Команданти сектора су такође темељито простудирали замисао дејства са командама батаљона и у напад се пошло са потпуно јасним и прецизним задацима.

Командовање батаљонима било је организовано на сличан начин као и код штаба одреда. Чланови штаба батаљона ишли су са четама. Такав начин командовања примењивали смо током читавог рата и он се показао добрим.

Чете су нападале разним правцима. Та распјепканост батаљона у борби за насељено мјесто била је нужна. Мањим групама су ликвидирали

диране неке odporне тачке, јер све нијесу подједнако упорно брањене. У граду се није напредовало линијски нити је штаб одреда могао чврсто држати батаљоне у руци. То је нормална појава у борби у градовима.

У одреду није постојала добра веза а то је, као што је познато, веома значајан елеменат командовања. Од средстава везе имали смо само курире. Наиме, није се могло обезбјеђивати ни благовремено нити непрекидно командовање. Због тога се и прибјегло цијепажу команди и упућивању њихових чланова са нижим јединицама. Но, та мјера није могла надомјестити већ само до извјесне мјере ублажити непостојање средстава везе. Таква је била стварност у нападу на Пљевља, као и у свим каснијим нападима на градове у 1942. и, углавном, 1943. години. Тада је био велик проблем да се благовремено реагује на новостворену ситуацију. Требало је да извјештај дође, па да се донесе одлука, да се она послуже тога пренесе на потчињене и оствари. То се најчешће није могло постићи, јер док је извјештај стигао и одлука донесена, ситуација би се опет измијенила.

Ево једног примјера из овог напада. Кад је командант Ловћенског батаљона оцијенио да напад није успио, донио је одлуку да батаљон повуче. Наређење о повлачењу стигло је до неких дијелова батаљона, а до неких није. У међувремену се ситуација још више погоршала, тако да је само дио батаљона успио да изврши наређење, док је већина била одсјечена и у немогућности да се повуче. Ситуација у погледу могућности извлачења била је слична и код осталих снага у граду.

Уосталом, проблем веза и брзог преношења наређења мучио нас је током читавог рата. Дијелом и због тога смо самоиницијативи и сналажењу поклањали прворазредну пажњу.

Не може се, дакле, захтијевати од командовања при нападу на Пљевља, у децембру 1941. године, да превазиђе оно што нијесмо могли превазићи добрим дијелом рата, а што и данас представља прилично сложен проблем. Све тврдње које се заснивају на запостављању конкретних могућности нормално су нетачне и наопаке. За солидну анализу неопходно је свестрано сагледати ондашње материјално обезбјеђење и уопште могућности за организовање командовања, а затим шта је и како урађено. На основу тих елемената већ се може дати тачнија оцјена и критика рада. Полазећи од конкретних могућности, оних које су тада постојале, може се критиковати рад, указивати на оно што је требало урадити а није урађено. Такав начин обраде и прилажења овом питању био би поучан и користан. Друкчија критика не може бити објективна нити се од ње може извући већа корист и ма чему научити.

Исто тако, при оцјени садејства треба полазити од реалних основа — искуства, времена кад је вршено и онога шта је урађено. Не могу се у оцјени садејства занемарити овакве чињенице: дан прије напада ишао је на извиђање сав руководећи кадар са командирима чета закључно. Са најпогоднијих тачака Пљевља су осматрана и давани конкретни задаци. Старјешине су знале задатак сусједних јединица и начин како га извршавају. Чак је у том смислу у заповјести било дато више детаља. Свака јединица је добила водича из Пљевальске чете чији су борци познавали град. У границама могућности организована је и веза.

Свакој јединици задатак је постављен прилично детаљно (не улазим у њихову реалност, као ни у реалност напада у цјелини). Развој догађаја је показао да се извршење задатака није одвијало у складу са наређењима, али не зато што није постојало наређење, већ што су јединице наишле на снажан отпор који није очекиван.

У командовању током напада било је свакако и грешака, слабости и пропуста код команде одреда, батаљона, чета и водова. Те грешке су биле резултат немања потребног искуства за руковођење нападом какав је био овај. Сличних грешака је било и у другим, већ поменутиим нападима. Дубља студија би свакако показала колико је у сваком од њих разлог неуспјеха било слабо командовање. У нападу на Пљевља сигурно је да томе не припада најзначајније мјесто. Нијесу основни узрок неуспјеха слабости командовања, слабо издата наређења, слаб утицај команде на ток дејства, непредвиђања шта радити ако се не успије и слично. Главни узрок је жилав отпор непријатеља који је био врло јак и припремљен за борбу. Командовање је у таквом односу снага могло, можда, само нешто више да уради, али не и да битно измијени ситуацију у своју корист. Уз то, добар број показаних слабости био је, да кажем, неизбјежан, резултат ондашњих наших могућности, прије свега неискуства и недовољне обучености команди за руковођење јединицама.

Остаје чињеница да је у случају Пљевља највећа грешка учињена код процјене наших и непријатељских снага, на бази које је донесена и одлука за напад. Наше снаге и могућности су потпуно прецијењене, док су у обрнутој сразмјери непријатељ и његова спремност за одбрану потцијењени.

Због тога сматрам да су слабости командовања у току овог напада, којих је свакако било, другоразредан елеменат у погледу коначног исхода борбе за Пљевља. Оне су само помогле, а нијесу проузроковале неуспјех. Извршење нереално постављеног задатка на бази погрешне процјене само је још више отежано тим слабостима.

Класификација узрока неуспјеха сигурно захтјева сасвим ши-року студију. Није довољно изнијети како се акција одвијала и на крају дати суд шта су најважнији, а шта мање важни узроци. Тај суд, мислим, мора бити резултат одређене анализе да би се од њега имало неке користи.

Кад се говори о догађају који се збио у прошлости треба бити обазрив, објективно износити чињенице. Пошто се накнадно не могу промијенити околности које су догађају у прошлости дале одређен карактер, могућно је износити појединости, шта је урађено добро а шта лоше, шта је пропуштено да се уради и шта би било цјелисход-није да је урађено, да би се извукла одређена поука и искуство из рада. Али, недозвољено је и погрешно на основу претпоставки доно-сити категоричке закључке и судове. Код разматрања појединих ак-ција из рата, па и код напада на Пљевља, срећу се оваква резоновања: да је овај батаљон направио „ово“ (оно што није направио), а онај нешто друго од онога што је урадио, па се онда те претпоставке про-гласе за историјске чињенице и категорички тврди да би град био заузет. Мислим да се не може и не смије тако закључити. Да су је-динице радиле другачије него што јесу, сигурно би се збило нешто друго од онога што се збило, али се на основу таквог разматрања не могу никако доносити категорички закључци, већ се може говорити само о могућностима са мањим и већим степеном вјероватноће.

Мислим да често такве тврдње нијесу много конструктивне. Умјесто таквих судова, датих онако одозго, било би много корисније да се солидном анализом укаже на све могућности које су онда по-стојале и нијесу искоришћене, а могле су бити искоришћене. Читалац би добио у ширини сагледавања свих могућности које пружа одре-ђена ситуација и начина како их је могућно користити.

Неодрживост поменутих судова о нападу на Пљевља видећемо и ако их упоредимо са познатим ставовима које је о тој акцији изнио друг Тито непосредно послѣ напада и касније.

У писму Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору и Боку од 22. децембра 1941. год. друг Тито каже:

„Ваша анализа пораза код Пљеваља јесте једнострана и не додирује главни узрок пораза. Није ствар у муслиманима, који су се једним дијелом чак пријатељски држали према нашим трупима. Ствар је у томе што је то био један од оних фронталних напада који су нам донијели већ толико пораза. Друг Тито је другу М. неколико пута усмено саопштио да би такав напад био тежак, преу-рањен и зато је издато наређење Врховног штаба да се тај напад не изврши. Требало је непријатеља деморалисати читавим низом мањих и већих акција на саобраћајним линијама итд., а не фронтално ударати на његову главну тврђаву“.

На V конгресу у политичком извјештају друг Тито је о томе још рекао:

„Последице тих грешака одразиле су се и касније приликом опћег напада на град Пљевља у Сандаку, децембра 1941. године. То је била друга крупна грешка војног карактера коју је допустило партијско руководство, а коју је учинило упркос наређењу Врховног штаба, односно ЦК КПЈ, јер је Врховни командант био наредио да се не смије, без добрих припрема, нападати град Пљевља који је био јако утврђен“.²

Као што се види, као главни узрок неуспјеха овдје се изричито наводи фронталан напад на утврђени град. Познато је да је друг Тито најприје инсистирао, а касније и забранио да се врши напад на Пљевља, зато што наша искуства и наоружање у оно доба нијесу били такви да би нам пружили реалне изгледе на успјех. Из таквих судова се може учити и на њима смо учили у току рата.

У анализи појединих борби из НОР морају се, по мом мишљењу, свестрано сагледати све компоненте стања и једне и друге стране, све даље и ближе околности које су утицале на збивања, степен рашћења наших снага, и то објективно, без пристрасности и унапријед оформљених закључака, ако се жели остати на тлу истине и науцности, ако се хоће дати одређен допринос развоју наше војне и војноисторијске мисли. Има, међутим, случајева да се поступа сасвим супротно. При томе се иде у двије крајности; или се преувеличавају наше особине и својства, или се због „самокритике“ необјективно баца на некога кривица. Заборавља се, а не би смјело, да нијесмо били нека апстрактна херојска савршенства, већ прије свега природни, једноставни, блиски и ствари народа до крајности одани људи који су у суровом рату, руковођени револуционарном Партијом, борећи се за ослобођење своје домовине, испољили све најљепше људске особине. Због тога не треба у обради догађаја из рата ићи ни у једну крајност, већ их износити објективно, онако како су се збили.

² Пети конгрес КПЈ, издање *Култура*, Београд, 1948. године, стр. 126.

Генерал-потпуковник

Бошко ЂУРИЧКОВИЋ